Ala SAINENCO

Verbul, metafora teatrală și structurile asociative

A.S. – doctor în filologie, conferențiar universitar la Facultatea de Litere a Universității de Stat „Alecu Russo" din Bălți. Este autoarea a peste o sută de articole apărute în reviste de specialitate şi volume de profil, precum și a unei monografii – *Ritm în limbaj* (*analiza liricului*) –, a unui dicționar și a mai multor manuale. Domenii principale de interes: lingvistica textului, morfologia limbii române, psiholingvistica.

Într-o metaforă teatrală, care îi aparține lui L.Tesnière, orice frază reprezintă o „mică dramă", iar predicatul ei – procesul însuși care dictează un anumit număr de actanți (personaje principale) şi circumstanți [4]. Clasificările care derivă din concepția tesnieriană pun în evidență câteva grupuri valențiale de verbe – în funcție de posibilitatea de a selecta unul (verbele intranzitive), doi (verbele tranzitive fără beneficiar) sau trei actanți (verbele tranzitive cu beneficiar), sau de a nu selecta niciun actant (verbele impersonale) – care structurează piesele-propoziții. Explicativă şi simbolizantă, analogia dintre dramă și propoziție sugerează, pe de o parte, că structurile lumii sunt repetitive, regăsindu-se în cele mai diferite zone, și, pe de altă parte, exemplifică încercarea umană de a descoperi regula unică în organizarea ei.

Interpretarea frazei drept „mică dramă" poate fi înțeleasă, după S. Al-George, „în spiritul

The article focuses on the study of the combinative verbal valence, based on the associative thesaurus of the Romanian language. The author demonstrates that the associative structures are created as linear speech structures in Romanian very rarely, compared to Russian. Thus, the author supports A. J. Greimas` idea that the "syntactic play" does not always emphasize the real relations between the objects.

BDD-A23893 © 2016 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:33 UTC)

celor spuse de A. J. Greimas: «Jocul sintactic care consistă în a reproduce de fiecare dată, în milioane de exemplare, un același mic spectacol comportând un proces, câțiva actori și o situație mai mult sau mai puțin circumstanțială este probabil trucat și nu corespunde modului de a fi al obiectelor în lumea «reală». Ceea ce nu împiedică, grație simbolismului lingvistic, ca viziunea noastră a lumii și modul nostru de a organiza – singurelele posibile – să fie ceea ce desfășurăm în fața noastră prin jocul regulilor sintactice»" [1, p. 50]. Iar dacă regulile sintactice, care reflectă relațiile sintagmatice ce țin de activitatea de discurs, confirmă, într-un fel, analogia „frază – dramă", relațiile asociative nu o validează întotdeauna. Or, în confirmarea teoriei tesneriene, asocierile pe care le „indică" vorbitorii unei limbi pentru verbe ar trebui să se suprapună pe relațiile sintagmatice, care exemplifică și explicitează înțelegerea verbului ca „dramă" de către vorbitorii unei limbi. Pentru limba română însă, în cadrul unui experiment asociativ[1], vorbitorii au indicat cuvinte-reacții care se pot înscrie pe axa sintagmatică doar în 44 de cazuri din 300 analizate. Pentru comparație, analiza asocierilor pe care le dau respondenții ruși[2] sunt aproape proporțional inverse: doar 34 de reacții din 300 (pentru aproximativ aceleași verbe) nu reflectă relații sintagmatice.

Datele confirmă, pe de o parte, concluziile altor studii în baza experimentului asociativ, din care reiese că reacțiile respondenților ruși construiesc structuri sintagmatice, fragmente ale vorbirii, forme decupate din structurile lineare, uneori clișee chiar, și reflectă, în acest sens, o viziune sintetizatoare față de reacțiile respondenților români care reflectă mai curând o viziune analitică. Pe de altă parte, se adeverește faptul că verbul este, „alături de substantiv, cea de-a doua categorie lexico-gramaticală (parte de vorbire) care exprimă noțiuni și care, pe această bază, se caracterizează prin autonomie semantică" [3, p. 151]. Verbul pare a fi pentru vorbitorul nativ de română suficient semantic (cel puțin într-o măsură mai mare decât pentru vorbitorii de rusă): verbul conține „povestea" întreagă, complinirile verbale nefiind obligatorii. Această observație nu trebuie înțeleasă însă în sensul că verbul nu generează și nu motivează construcțiile sintactice, ci doar că în imaginarul lingvistic românesc verbul se înscrie mai puțin frecvent în structuri sintagmatice. Acolo unde apar, complinirile indică obiectul acțiunii (*lega – nod; lua – bani; încheia – contract*), modalitatea sau circumstanțele desfășurării acesteia (*alerga – repede; începe – acum; coborî – jos*) și, mai rar, subiectul

BDD-A23893 © 2016 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:33 UTC)

(*arde – focul; naște – mama*). Marea majoritate a structurilor sintagmatice asociative ale verbelor sunt formate din două elemente: *alerga – repede* (49/234); *arde – focul* (75/454); *arunca – mingea* (65/245); *aștepta – mult* (24/274); *bate – vântul* (43/182); *citi – cărți* (57/335); *coborî – jos* (75/331); *cumpăra – haine* (46/292); *câștiga – bani* (175/342); *începe – acum* (25/229); *încheia – contract* (32/301); *înghiți – în sec* (22/200); *întâmpla – accident* (21/141); *lega – nod* (45/198); *lua – bani* (23/212); *merge – repede* (47/178); *mișca – repede* (19/143); *mânca – pâine* (16/226); *naște – mama* (29/381); *opune – rezistență* (172/265); *ajunge – acasă* (46/234) / *departe* (45/234); *aprinde – focul* (74/465) / *lumina* (65/465); *avea – bani* (74/277) / *avere* (31/277); *băga – bani* (37/271) / *mâna* (33/271); *căuta – ceva* (18/232) / *comoară* (14/232); *cere – bani* (61/227) / *ajutor* (50/227); *face – bine* (32/151) / *treabă* (24/151); *îmbrăca – haine* (223/455) / *haina* (41/455); *întoarce – înapoi* (58/144) / *acasă* (27/144); *bea – apă* (250/446) / *vin* (60/446) / *alcool* (31/446) / *suc* (29/446). Verbul *asculta* prezintă o structură mai complexă, vorbitorii indicând, ca reacție, atât obiectul acțiunii, cât și modalitatea desfășurării acesteia: *asculta – muzică* (142/308) / *muzica* (23/308) / *atent* (61/308). O serie întreagă de verbe – *afla, ajuta, alege, apuca, aștepta, bucura, chema, cânta, crede, cunoaște, dormi, ghici, greși, închina, îndrăzni, înșela, întâlni, întreba, înțelege, judeca, lăuda, lepăda, lipsi, lovi, lucra, mulțumi, muri, odihni, zice* – nu prezintă relații sintagmatice în primele cinci reacții.

Principiul valenței verbale nu reprezintă, prin urmare, predicția asocierilor lingvale ale verbului și nu funcționează coerent la nivelul lor. Astfel, pentru cele 31 de verbe pentru care asocierile se realizează prin structuri sintagmatice, raportul numeric *reacții sintagmatice / reacții nesintagmatice (nucleare)* este diferit, înscriindu-se în limitele 29/381 (= 8%) – verbul *mânca* – și 370/446 (83%) – verbul *bea*. În mod paradoxal, la limite extreme se situează verbe apropiate semantic, care desemnează procese vitale pentru ființa umană. Între aceste extreme, „spectacolul" verbal se produce în cele mai diverse moduri: complinitorul verbal reia semul lexical al verbului *(citi* [a parcurge un text scris] – *cărți* [text scris]; *coborî* [a se da jos dintr-un loc ridicat] – *jos* [într-un loc mai puțin ridicat]; *opune* [a pune în fața cuiva sau a ceva, ca împotrivire, un lucru, un argument] – *rezistență* [împotrivire, opoziție]*)*; verbul și determinativul se definesc reciproc *(arde* [a da foc] – *foc* [arde-

BDD-A23893 © 2016 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:33 UTC)

re violentă cu flacără]*);* determinativul specifică modalitatea *(alerga – repede; mișca – repede),* cuantifică acțiunea verbală *(aștepta – mult),* indică instanța temporală *(începe – acum),* specifică locul ca punct al destinației *(ajunge – acasă),* reprezintă unul dintre obiectele posibile ale acțiuni *(arunca – mingea; cumpăra – haine),* evidențiază, din pletora semantică, un sens *(bate „suflă"– vântul)* etc.

Diversitatea specificărilor este și mai evidentă dacă se compară câmpurile asociative ale două sau mai multe verbe diferite. Avem, astfel, verbe pentru care relațiile sintagmatice sunt relevante (grupul lor este mai puțin numeros) și verbe pentru care structurile respective sunt nesemnificative ca număr. În prima serie se înscriu, de exemplu, verbele:

– ***înghiți****: mâncare* (140)*; apă* (64)*; în sec* (22)*; noduri* (14)*; pastile* (13)*; hrană* (10)*; salivă* (10)*; înghețată* (8)*; pastilă* (8)*; greu* (7)*; nod* (6)*; apa* (4)*; bomboană* (4)*; gălușca* (4)*; limba* (4)*; măr* (4)*; aer* (3)*; gumă* (3)*; limbă* (3)*; saliva* (3)*; tot* (3)*; o alună* (2)*; de frică* (2)*; forțat* (2)*; în gol* (2)*; întreg* (2)*; minciună* (2)*; mâncarea* (2) – 351 de reacții din 621[3]*;*

– ***încheia****: haina* (8)*; nasturi* (8)*; discuția* (7)*; relația* (4)*; subiectul* (4)*; anul* (3)*; contracte* (3)*; lucrarea* (3)*; nasturii* (3)*; tratat* (3)*; ziua* (3)*; acord* (2)*; afacerea* (2)*; un contract* (2)*; fermoarul* (2)*; lacăt* (2)*; lecția* (2)*; orele* (2)*; semestrul* (2)*; socotelile* (2)*; la care se pot adăuga substantivele nearticulate, pasibile de aceeași relație: fermoar* (13)*; nasture* (11)*; afaceri* (4)*; discuție* (4)*; relație* (3)*; cămașă* (2)*; pantaloni* (2)*; poveste* (2)*; proiect* (2)*; sacou* (2)*; ușă* (2) – în total 146 de reacții din 528;

Din a doua serie de verbe fac parte, de exemplu:

– ***îndrăzni****: ceva* (5)*; să lovească* (3)*; să spună* (2) – 10 din 586 de reacții;

– ***înșela****: soția* (10)*; femeia* (6)*; nevasta* (5)*; iubita* (4)*; soțul* (4) – 25 din 573 de reacții.

Analiza orientată spre identificarea morfologică a cuvintelor-reacții la verbele-stimul indică asupra unor corelații destul de variate dintre verb și alte părți de vorbire, câmpul asociativ înscriind alte verbe, substantive, adjective, adverbe și pronume.

Prezența verbului în șirul asociativ verbal motivează tentația de explicare prin dominarea sensului categorial asupra celui lexical și percepe-

BDD-A23893 © 2016 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:33 UTC)

rea semului de procesualitate drept definitoriu pentru verb. Statistica[4] prezenței verbului însă nu validează această explicație:

dormi	27	închina	94	încerca	120	întoarce	153	întâlni	202	face	268
bea	36	câștiga	94	întâmpla	128	lipsi	154	lega	203	afla	280
arde	55	ajunge	96	greși	132	aștepta	157	avea	213	băga	282
ajuta	56	bate	102	crede	135	minți	159	alerga	215	cunoaște	331
bucura	65	aprinde	107	îmbrăca	136	arunca	167	înțelege	216	lepăda	346
mânca	69	asculta	109	opune	145	înghiți	169	lucra	227	chema	354
mulțumi	73	gândi	116	lovi	145	odihni	170	mișca	230	apuca	370
lăuda	74	alege	116	răspunde	148	cumpăra	182	merge	255	lua	394
cânta	77	citi	116	înșela	150	coborî	193	căuta	257	încheia	427
naște	82	ghici	117	muri	150	începe	197	cere	266	zice	452

Prezența verbului în șirul asociativ nu poate fi explicată nici prin componenta ontologic-semantică pe care se întemeiază sensul lexical-concret (verbele *lăuda* și *zice* fac parte din aceeași clasă a verbelor comunicării /declarandi[5], dar prezintă în șirul asociativ un număr discrepant de verbe), nici prin conținutul semantic-concret al verbului și natura procesuală[6] a acestui conținut (verbele *bea* și *încheia, bate* și *băga* sunt verbe de acțiune, dar prezintă aceeași discrepanță); nici distincția verbe subiective / verbe obiective nu explică persistența semului [procesualitate] sau, dimpotrivă, absența lui în câmpul asociativ al verbului.

Analiza semnificației lexicale concrete și a raporturilor de sinonimie pe care le desfășoară fiecare verb în parte arată că prezența verbului în șirul asociativ este determinată de acești doi factori. Astfel, verbul *zice* are o pletoră semantică structurată în jurul a 5 semnificații de bază, de la care derivă alte semnificații secundare și 14 serii sinonimice, pe când pentru verbul *dormi* dicționarul consemnează trei sensuri, dintre care unul este figurat și două serii sinonimice; verbul *bea* are 4 sensuri, dintre care unul este popular, și două serii sinonimice, iar *încheia* – 4 semnificații (două cu uz restrâns) și 18 serii sinonimice.

Prezența substantivului în câmpul asociativ al verbului este motivată diferit și oferă un suport interpretativ vast al modului de înțelegere a acțiunii. Câmpul asociativ al verbului *închina*, de exemplu, înscrie 464 de reacții substantivale față de 92 de reacții verbale. Reacțiile-verbe ilustrează câteva semnificații de bază ale acestui verb:

BDD-A23893 © 2016 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:33 UTC)

Refl. A-și manifesta evlavia față de divinitate prin practici religioase, specifice fiecărui cult. / Refl. A se înclina (sau a-și pleca numai capul) înaintea cuiva, în semn de respect, de devotament, de afecțiune sau ca simplu salut – prin reacțiile *ruga* (35); *cinsti* (10); *apleca* (8); *îngenunchea* (6); *a ruga* (6); *a se ruga* (5); *crede* (3); *slăvi* (3); *lăuda* (2); *ruga* (2);

Tranz. (Înv.) A dărui cuiva ceva în semn de evlavie, de supunere, de recunoștință – prin reacțiile *dărui* (3); *dedica* (2);

Intranz. A ridica paharul plin, în sănătatea cuiva sau în cinstea unui eveniment – prin reacțiile *cinsti* (10); *ciocni* (5); *bea* (4).

Șirul substantivelor denotă perceperea accentuată a semnificației religioase a acestui verb, relația substantiv–verb înscriindu-se pe axa simbolisticii religioase: *rugăciune* (77); *biserică* (59); *icoană* (60); *credință* (48); *Dumnezeu* (37); *rugă* (21); *religie* (15); *credincios* (13); *cruce* (9); *icoane* (7); *genunchi* (4); *la icoane* (4); *mătănii* (4); *preot* (4); *sfânt* (4); *idol* (3); *în genunchi* (3); *la icoană* (3); *zeu* (3); *altar* (2); *creștinism* (2); *divinitate* (2); *jertfă* (2); *lui Dumnezeu* (2); *pioșenie* (2); *religios* (2); *semn* (2); *zei* (2).

O altă serie de substantive conturează aspectul laic al „închinării”: *rege* (6); *bani* (3); *datorie* (2); *mamă* (2); *nuntă* (2); *umilință* (2), pe când unele reacții-substantive pot fi raportate atât la domeniul religios, cât și la cel laic: *respect* (22); *plecăciune* (14); *colaci* (4); *cinste* (3); *niciodată* (3); *slavă* (3); *supunere* (3); *aplecăciune* (2); *dorință* (2); *în față* (2); *înțelepciune* (2); *obicei* (2); *supus* (2).

Semnificația verbală „a ridica paharul plin, în sănătatea cuiva sau în cinstea unui eveniment” este conturată direct prin recipient: *paharul* (16); *pahar* (12); *un pahar* (5); *păhar* (3); *pahare* (2); *paharele* (2), prin conținut – *vin* (3) și prin ceremonia verbală care însoțește ridicarea paharelor – *toast* (3).

Adjectivele din structurile asociative verbale, de cele mai dese ori, pun în evidență calitatea umană necesară pentru realizarea acțiunii sau calitatea care îi poate fi atribuită persoanei care face această acțiune. Avem, astfel, pentru verbul *îndrăzni* adjectivele apreciative: *isteț* (8); *ager* (2); *îndrăzneț* (8); *puternic* (7); depreciative: *vorbăreț* (5); *obraznic* (4); *băgăreț* (2); adjectivul justificativ: *curios* (5); ironic contextual: *op-*

BDD-A23893 © 2016 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:33 UTC)

timist (2) și adjectivul care desemnează o calitate ce trebuie depășită pentru a realiza acțiunea: *timid* (6).

Modul în care este percepută acțiunea de vorbitorii unei limbi poate fi evidențiat și mai clar prin comparația cu alte limbi. Astfel, reacția cea mai frecventă pe care o dau respondenții români la stimulul *cunoaște* este verbul *știe*: în varianta de persoana a III-a (întrucât *cunoaște* poate fi interpretat, gramatical, atât ca formă de infinitiv, cât și ca formă de prezent indicativ) – *știe* (139) și de infinitiv plin – *a ști* (51) sau amputat – *ști* (104). Reacțiile-substantive care materializează cunoașterea sunt în imaginarul românesc: *carte* (37) – care are în română și sensul de „cunoștințe de scriere și de citire; învățătură, știință, cultură", *știință* (38), *cunoștințe* (6), *adevăr* (10), *cultură* (7). Cel care cunoaște are calitățile: *deștept* (26), *inteligent* (8). Cunoașterea are gradație, aceasta realizându-se prin *multe* (11), ca parte, și *tot* (8), ca întreg – mărci cantitative – și *bine* (9) pentru aspectul calitativ.

Remarcăm, de asemenea, că stimulul *cunoaște* și reacția *ști*, verbe, în general sinonime, redau grade diferite ale cunoașterii: *a ști* înseamnă „a fi informat", deci „a deține, în general, cunoștințe", iar *a cunoaște* presupune o cunoaștere orientată: „a lua cunoștință în chip veridic de obiectele și de fenomenele înconjurătoare; a stabili în chip obiectiv natura, proprietățile unui lucru, relațiile dintre fenomene, a le da o interpretare conformă cu adevărul".

Cu toate că unele reacții se regăsesc și în imaginarul rusesc, ponderea acestora este diferită în răspunsurile românilor și rușilor. Cea mai mare frecvență în rusă o au reacțiile care denotă aprecierea cantitativă a cunoașterii: *все* „tot" (83), *много* „mult" (33), *многое* „multe" (7), *обо всем* „despre tot" (7), *что-то* „ceva" (5). Urmează, apoi, ceea ce în română s-ar traduce prin *a ști să faci*: *уметь* (22), *и уметь* (7), reacții care indică asupra caracterului aplicativ al cunoștințelor. Verbul *понимать* „a înțelege" (9), din reacțiile respondenților ruși, leagă cunoașterea de înțelegere, iar *думать* „a gândi" (6) – de gândire. Avem în rusă, în acest fel, reflectat parcursul întreg al cunoașterii: de la *a înțelege* la *a cunoaște, a gândi* și, în final, la *a aplica*. Obiectele care intră în raza cunoașterii sunt mai variate și mai concrete în rusă: *урок* „lecție" (17), *предмет* „disciplină de studiu" (14), *наизусть* „pe de rost" (12) – cu trimitere la școală, probabil –, *правду* „adevărul" (12), *язык* „limba" (11), *дело* „lucrul" (6). Și în rusă se regăsește, pe lângă aspectul calitativ, cel cantitativ: *хорошо* „bine" (7), *наверняка* „sigur" (5).

BDD-A23893 © 2016 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:33 UTC)

În imaginarul rusesc regăsim și antonimul omorizic: *не знать „*a nu ști” (5).

Analizate în toată complexitatea lor, câmpurile asociative pun în evidență modul de reflectare a realității în imaginarul lingvistic. Or, pe de o parte, caracterul supraindividual al limbajului, iar pe de altă parte, continuitatea unor asocieri în cadrul unei comunități lingvistice justifică și asigură calificarea lor drept asocieri comune, caracteristice vorbitorilor unei limbi, reprezentanților unei culturi.

Bibliografie

1. S. Al-George, *Limbă și gândire în cultura indiană*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.
2. I. Coteanu, *Gramatică, stilistică, compoziție*, Editura Științifică, București, 1990.
3. D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 2000.
4. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*. Paris, 1965.

Note

[1] Experimentul asociativ a fost realizat de un grup de cercetători de la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți în cadrul proiectului instituțional de cercetare fundamentală *11.817.07.35F. Cercetarea structurilor asociative ale limbii române și elaborarea dicționarului asociativ.* Experimentul asociativ presupune că respondenții indică prima reacție verbală pe care o au la rostirea / citirea unui cuvânt-stimul, într-un timp limitat, dintr-o listă de cuvinte elaborată anterior conform frecvenței cuvintelor în limba română.

[2] Structurile asociative rusești au fost analizate în baza la: *Русский ассоциативный словарь.* 2 т. / Ю. Н. Караулов, Г.А. Черкасова, Н. В. Уфимцева, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов. Т. 1.; *От стимула к реакции: Ок. 7000 стимулов.* М.: АСТ-Астрель, 2002, 784 pag.

[3] Aici și în continuare au fost luate în calcul doar cuvintele-reacții cu frecvența mai mare de 1.

[4] Cifra alăturată stimulului verbal indică numărul de reacții dintr-un total de peste 750 de reacții.

[5] Se disting, în acest sens, verbe de percepție, ale cunoașterii, ale comunicării, didactice, factitive, rezultative, de mișcare, comportamentale, modale, volitive, aspectuale, meteorologice [3, p. 158] sau, într-o altă clasificare, verbe de existență și stare, de mișcare, declarandi, sentiendi, voluntatum, afectum [2, p. 237].

[6] Se disting, în acest sens, verbe de acțiune, de stare, existențiale, de relație, de devenire [3, p. 158].

BDD-A23893 © 2016 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:33 UTC)